

СУ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”

ФАКУЛТЕТ ПО КЛАСИЧЕСКИ И НОВИ ФИЛОЛОГИИ
КАТЕДРА ПО ЕЗИЦИ И КУЛТУРИ НА ИЗТОЧНА АЗИЯ

ас. Антон Стойчев Андреев

СИСТЕМА ЗА ИЗРАЗЯВАНЕ НА
СОЦИАЛНО-ЛИЧНОСТНИ ОТНОШЕНИЯ
В ЯПОНСКИЯ ЕЗИК

Автореферат

на дисертация, представена за присъждане на образователна и научна степен

„доктор” по професионално направление 2.1.Филология

Научен ръководител:

Проф. д.ф.н. Бойка Цигова

Рецензенти:

1. Проф. дфн Пенка Самсарева

2. Доц. д-р Светла Къртева

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита от катедра „Езици и култури на Източна Азия” при Софийски университет „Св. Климент Охридски” – Факултет по класически и нови филологии.

София, 2012

СЪДЪРЖАНИЕ

УВОД (стр. 3)

ЦЕЛИ, ЗАДАЧИ И МЕТОДОЛОГИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕ (стр. 4)

**СТРУКТУРА И СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД
(стр. 6)**

ЗАКЛЮЧЕНИЕ (стр. 12)

СПРАВКА ЗА ПРИНОСИТЕ (стр. 18)

**СПИСЪК НА СВЪРЗАНИТЕ С ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД
ПУБЛИКАЦИИ (стр. 20)**

УВОД

Системата за изразяване на социално-личностни отношения в японския език впечатлява със своята формална сложност и структурираност, както и с комплексното взаимодействие на управляващите употребата ѝ фактори. Някои от изучаващите японски език я възприемат като своеобразен символ на неговата „уникалност“ редом със специфичната му писменост, а и немалко японци в лични разговори споделят подобна представа. Така или иначе едва ли може да се оспорва фактът, че представата за „пословичната учтивост“ на японците със сигурност дължи нещо на тази система, ясно открояваща се в езика им.

Настоящия дисертационен труд се стреми да предостави както богат референтен материал и теоретична рамка за сравнителни и съпоставителни изследвания, така и да бъде полезен на преподаващите и изучаващите този език у нас, предоставяйки им стройна и недвусмислена система за анализ и теоретично осмисляне на системата за изразяване на социално-личностни отношения в него.

ЦЕЛИ, ЗАДАЧИ И МЕТОДОЛОГИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕ

В какво се състоят особеностите на тази система от гледна точка на структура, функциониране и усвояване? Осветляването на този въпрос е **основна цел** в настоящия дисертационен труд.

Основната цел е свързана с решаването на няколко конкретни **задачи** – да се даде отговор на изброените по-долу въпроси чрез **критично преосмисляне на известната ни литература и анализ на оригинални данни.**

- 1) Какво точно изразяват езиковите единици, традиционно включвани в обхвата на системата за изразяване на социално-личностни отношения в японския език, и какво е отношението им към някои доминиращи възгледи в областта на прагматиката, свързани с т.нар. „Теория на учтивостта” на Brown и Levinson?
- 2) Кои езикови единици/речеви средства е уместно да се разглеждат като част от единната система за изразяване на социално-личностни отношения в японския език?
- 3) Каква точно е структурата на системата и в какви отношения се намират нейните елементи?
- 4) Кои са факторите, които управляват употребата на системата, или, другояче казано, какви особености на комуникативната ситуация кодира използването ѝ?

Отговорът на този въпрос се базира и върху резултатите от проведено от автора проучване върху нагласите за използване на системата при

японски студенти, които членуват в извънкласни клубове по интереси.

5) Какъв е механизмът и последователността на усвояването на системата у носителите на японски език?

Отговорът на този въпрос се базира върху данни, получени пряко от японски деца на възраст между 6 и 12 години.

6) Какво в тази система е уникално именно за японския език и какво я свързва с подобни системи в сходни езици?

Отговорът на този въпрос е потърсен в хода на сравнението със структурно и функционално близкия до японския корейски език.

Методологията на труда е смесена. В глави 1 и 2 се подлагат на критично преосмисляне някои теоретични постановки, известни в научната литература, чийто обект е съвременното състояние на японския език. Глави 3 и 4 се придържат към метода на полевого лингвистично проучване, като в Глава 3 се прилага като метод анкетата, придружена с анализ на данните, а в Глава 4 се използва методът на структурираното интервю и езиковата задача, отново с последващ анализ на събраните данни. Последната Глава 5 следва метода на съпоставителния анализ, осъществен на структурно и социолингвистично ниво, като за сравнение е използват корейският език. Данните за структурата и факторите на системата в корейския са почерпени от изследвания на други автори.

СТРУКТУРА И СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертационният труд е с обем 200 страници. Състои се от увод, 5 глави, изводи, библиография, 2 приложения и декларация за оригиналност, както следва:

Структура:

УВОД.....	стр. 5
ГЛАВА 1: ТЕОРЕТИЧНА РАМКА.....	стр. 10
1. Състояние на въпроса.....	стр. 10
1.1.Откриването на системата: зоркият поглед на чужденеца	стр. 10
1.2. Поява на японски дискурс върху системата	стр. 15
1.3. Формиране на парадигмата – системата в очите на „големите” японски граматични.....	стр. 17
1.4.Поглед към „живата” система – gengo-seikatsu (言語生活) и социолингвистичният дискурс	стр. 22
1.5. Отново граматика – опити за свързване на теорията за системата с водещи идеи в световната лингвистика.....	стр. 25
1.6. Следвоенни приноси към въпроса за обхвата и съдържанието на системата	стр. 28
1.7. Системата през призмата на Теория на учтивостта (Politeness Theory) и Анализа на дискурса (Discourse Analysis)	стр. 31

1.8. Състояние на въпроса-изводи	стр. 33
2. Обект на изследването.....	стр. 35
2.1. Кратка история на дефинициите	стр. 36
2.2. Дефиниция на понятието	стр. 40
2.3. Функция на системата	стр. 41
2.4. Системата в светлината на Теория на учтивостта	стр. 41
2.5. Динамиката на системата в светлината на теорията на Usami Mayumi...	стр. 46
2.6. Обект на изследването - изводи	стр. 47
3. Обхват на понятието.....	стр. 48
3.1. Преглед на термините	стр. 49
3.2. Исторически преглед на основните виждания.....	стр. 51
3.3. Обхват на понятието в настоящата дисертация - изводи	стр. 53
ГЛАВА 2: ФОРМАЛНИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА СИСТЕМАТА.....	стр. 56
1. Системата в структурата на японския език.....	стр. 56
2. Формални особености на категорията „адресив”	стр. 59
3. Формални особености на категорията „хоноратив”.....	стр. 67
4. Отношение между адресив и хоноратив	стр. 92
5. Изводи.....	стр. 93
ГЛАВА 3: ФАКТОРИ НА СИСТЕМАТА	стр. 95
1. Теоретична рамка	стр. 95
1.1. Видове основни фактори и техните същностни характеристики	стр. 97
1.2. Йерархия и взаимодействие на факторите	стр. 104
1.3. Обобщение.....	стр. 106
2. Резултати от теренно проучване.....	стр. 107

2.1. Цели на проучването.....	стр. 108
2.2. Метод и съдържание на проучването	стр. 109
2.3. Провеждане на проучването	стр. 112
2.4. Резултати и анализ.....	стр. 114
2.5. Изводи.....	стр. 122
ГЛАВА 4: УСВОЯВАНЕ НА СИСТЕМАТА У НОСИТЕЛИ НА ЕЗИКА.....	стр. 124
1. Състояние на въпроса.....	стр. 125
2. Цели на проучването.....	стр. 126
3. Метод и съдържание на проучването.....	стр. 127
4. Провеждане на проучването	стр. 136
5. Резултати и анализ.....	стр. 137
6. Изводи.....	стр. 157
ГЛАВА 5: СЪПОСТАВКА С КОРЕЙСКИЯ ЕЗИК.....	стр. 159
1. Формални характеристики на системата	стр. 160
2. Фактори на системата	стр. 173
3. Изводи.....	стр. 176
ЗАКЛЮЧЕНИЕ.....	стр. 177
БИБЛИОГРАФИЯ.....	стр. 182
ПРИЛОЖЕНИЕ 1: ИЗПОЛЗВАНА СИСТЕМА НА ТРАНСЛИТЕРАЦИЯ.	стр. 190
ПРИЛОЖЕНИЕ 2: ВЪПРОСНИК ЗА АНКЕТНО ПРОУЧВАНЕ.....	стр. 193
ДЕКЛАРАЦИЯ ЗА ОРИГИНАЛНОСТ.....	стр. 200

Резюме на съдържанието:

Глава 1 на дисертационния труд започва с кратко експозе на изследванията върху системата от 16 в. до наши дни. Анализирани са възгледите и основните приноси на значимите автори, занимавали се с въпроса. Изследванията условно са разделени на структурални (без това понятие да ги обвързва с конкретно течение в езикознанието) и функционални, а в края на първия раздел са аргументирани основните задачи в дисертационния труд.

Вторият раздел започва с подробен преглед на някои основополагащи определения и на еволюцията на възгледите върху системата за изразяване на социално-личностни отношения в японския език, след което се предлага собствено определение на понятието, вписано в дебата за отношението на системата към теорията на учтивостта на Brown и Levinson. Дава се свое определение за „учтивост“ и след разграничаване на различни типове такава, се прави изводът, че когато системата кодира учтивост, това по принцип е „позиционираща учтивост“ (за разлика от „компенсиращата учтивост“ (според собственото ни понятие)), с която в основата си се занимава Теорията на Brown&Levinson). Накрая е очертано значението на системата и за реализацията на онова, което в работата е назовано с понятието „динамична учтивост“ (учтивостта, кодирана чрез промени в използваните речеви средства).

В третия раздел на главата се дава методологична обосновка за

включването на едни езикови средства и изключването на други от обекта на дисертационния труд, като се уточнява, че ще бъдат разгледани подробно само средствата, включени в категориите „адресив” и „хоноратив”.

В **Глава 2** са разглеждат подробно езиковите форми, които изграждат системата, въз основа на дефинираните по-рано категории (адресив и хоноратив) и са групирани по части на речта. Специално внимание е обърнато на механизма за образуване на отделните форми.

В първия раздел на **Глава 3** се прави описание на факторите, които влияят върху използването на системата, като подробно е мотивирано делението им на хоризонтални и вертикални. Обект на анализ са и йерархията и зависимостите между тях.

Във втория раздел се привеждат данни, събрани чрез анкетно проучване, проведено от автора на дисертационния труд в 4 извънкласни групи по интереси на голям японски държавен университет. Анализът на данните показва, че факторите, дефинирани в предходната глава, са реални и между тях съществува определена йерархия, както и някои зависимости между действието на факторите и дейността на съответната група.

Въз основа на данни събрани чрез структурирано интервю и лингвистични задачи, в **Глава 4** е анализирано усвояването на системата у японски деца на възраст от 6 до 12 години и са установени определени закономерности и последователности в усвояването на отделните и категории, които показват, че адресивът се усвоява по-рано

от хоноратива и че уважителните форми се усвояват по-рано от скромните, като перцепцията винаги предшества продукцията.

В последната, **Глава 5** от изложението е направена съпоставка с аналогична система в корейския език, който въпреки недоказаното си генеалогично родство с японския се отличава с голямо структурно-функционално сходство с него. В хода на сравнението се откроява специфичното за системата именно в японския език и са представени доказателства, че използваният в дисертационния труд теоретичен инструментариум е напълно годен за описание и на други езици.

Разделът **Заклучение** представлява обобщение на основните изводи и резултати в отделните глави на работата (вж. **Заклучение** в настоящия **Автореферат**)

Библиографията на дисертационния труд включва 76 заглавия на цитираната и използваната за разработване на темата научна книжнина.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Основните изводи, направени в изложението и изграждащи тезата на дисертационния труд могат да бъдат формулирани в обобщен вид както следва:

А. Изводи с оглед на теоретичния анализ:

1. Системата кодира социално-личностни отношения, като под това разбираме отношения от йерархичен тип (по-висш – равен - по-нисш) и нейерархичен тип (близък-неблизък). За краткост наричаме първия тип отношения „вертикални”, а втория - „хоризонтални”. Тези отношения, макар и различни по характер, действат едновременно чрез своята резултанта, която в труда е наречена „психологически разстояние”.
2. Системата не може да бъде описана изчерпателно в термините на Теорията на учтивостта на Brown и Levinson, поради което в работата е предложен собствен модел, според който учтивостта може да бъде разделена на позиционираща и компенсираща. Първият тип се реализира във връзка с определен ФТА (застрашаващ лицето акт), а вторият в дефинирането на психологическото разстояние по принцип. По смисъла на тези определения учтивите стратегии на Brown и Levinson попадат в първата категория, а системата, която разглеждаме в настоящите труд – във втората, без по този начин да отричаме използването на компенсиращи учтиви стратегии в японската речева практика.
3. Системата обхваща категориите „адресив” и „хоноратив”.

Хоноративът представлява специфичен набор от езикови за изразяване на психологическо разстояние между експлицитно или имплицитно присъстващи в дискурса лица, които в труда се наричат „референти”.

4. Адресивът представлява специфичен набор от езикови средства за изразяване на психологическо разстояние до адресата. Категорията може да бъде маркирана във всяко едно изречение независимо от неговото съдържание и прагматични характеристики, следователно и в случаите, когато адресатът и адресантът изобщо не се споменават.

5. Категориите притежават експлицитни маркери, в повечето случаи с морфологичен характер, но се среща и лексикално редуване, както и аналитични форми. В изложението те са описани подробно за всяка отделна част на речта, за която са актуални. При хоноратива отделно са разгледани подкатегории „уважителност” и „скромност” като противопоставени на хоноративно немаркираните форми, с техните формални особености и специфика при кодирането на психологическото разстояние до по-отдалечения референт – първично при уважителните и вторично при скромните форми.

6. Основните фактори, управляващи системата, са вертикалните и хоризонтални междуличностни отношения, дефинирани както следва:

Вертикални фактори - онези отношения между адресанта, адресата и референта, които са свързани със съществуването между тях на някаква йерархия. Под йерархия имаме предвид неравенство в стойността на определена променлива: позиция в дадена група, стаж в дадена група, възраст, пол и др. Това неравенство може да генерира или да не

генерира власт, като под „власт” разбираме способността на едно лице по някакъв начин да влияе на условията, окръжаващи друго лице, по начин, значим за второто лице.

Хоризонтални фактори - степента на близост, която съществува между адресанта, адресата и референта

7. Освен така описаните основни фактори известно влияние имат и ситуативните фактори, които обединяват различни характеристики на комуникативната ситуация (канал и др.)

8. За да се установи какво е уникално за тази система именно в японския език и какви сходства съществуват с подобни системи в други езици (в частност типологично близкия корейски език), е извършен контрастивен анализ на системите за изразяване на социално-личностни отношения в корейския език, счетен за най-близък до него по структура. Сравнението засяга както формата, така и факторите, които управляват средствата под въпрос.

Сравнението доведе до следните заключения:

- 1) И в двата езика са актуални категориите адресив и хоноратив
- 2) В корейския език адресивът разполага с повече категории и следователно може да изразява по-прецизно разстоянието до адресата. В японския, на свой ред, хоноративът разполага с повече алтернативни форми и следователно – с големи възможности за изразяване на разстояние.

Разликите в тежестта, които имат адресивът и хоноративът в системите на японския и корейския език, например, подсказва и

възможност за бъдеща класификация на подобни системи въз основа на този фактор. Възможността трябва да бъде изследвана чрез включване на нови езици в обхвата на сравнението.

3) В корейския език действието на много от факторите (като например „възраст”. „роднински отношения” има почти абсолютен характер, докато в японския действието им е по-относително, с по-голяма тежест на хоризонталните фактори и свързаната с тях принадлежност към една или друга група.

Б. Изводи от анализа на практическите проучвания:

1. За да бъде установено функционирането на факторите в реални езикови групи, бе проведено анкетно проучване сред японски студенти, принадлежащи към 4 различни извънкласни групи.

Проучването показва, че в случая на японските извънкласни студентски групи силата на факторите е подредена както следва:

стаж>близост>пол

Установено бе и че при различните групи относителната сила на факторите не е една и съща, като диференциращата сила на всички фактори е толкова по-голяма, колкото по-вербално опосредствана е основната дейност в групата.

Анализът на събраната от автора анкетна информация хвърля нова светлина върху механизма, който управлява функционирането на системата в малки и сплотени езикови общности и показва, че макар

възрастовият и образователен профил на респондентите да е сходен, в отделните групи, колкото и малки да са те, се формира специфична система от фактори.

2. С проведено проучване под формата на интервю и езикови задачи, включващи директно взаимодействие с респонденти на възраст между 6 и 12 г., бе установено следното:

1) Най-често употребявани са адресивни форми, без да се наблюдава ясна зависимост от възрастта. В този възрастов обхват адресивът и свързаните функционално с него форми вече са част от граматичната и в голяма степен от социолингвистичната компетенция на подрастващите носители на езика.

2) Хоноративните форми се разбират и продуцират само отчасти от подрастващите в този възрастов диапазон, като съществува положителна връзка между възрастта и усвояването им. Разбирането предшества използването, а усвояването на уважителните форми предшества онова на скромните. Като цяло може да се каже, че на тази възраст граматичната компетенция по отношение на хоноратива е в процес на изграждане а социолнгвистичната в основната си част предстои да бъде усвоена.

3) В усвояването на двете категории на системата съществува сериозно разминаване, което може да бъде обяснено с редица фактори, като честота на употребата и сложността на социално-личностните фактори, които трябва да бъдат усвоени за правилната им употреба. Този факт сам по себе си подсказва една по-голяма автономност на адресива и

хоноратива, отколкото традиционно се приема.

Като задачи за бъдещи теоретични и практически изследвания и проучвания по темата, си поставяме и разширяването на обхвата по отношение възрастта на респондентите и техните занимания, за да установим какви фактори действат не само в студентски, а и в трудови колективи, както и как продължава процесът на усвояване на системата в прогимназията. Продуктивно може да бъде, както вече бе отбелязано, и разширението на обхвата на изследваните езици, в опит за изграждане на една бъдеща класификация на системите за изразяване на социално-личностни отношение с оглед на присъствието и относителната тежест и структура на категориите адресив и хоноратив.

СПРАВКА ЗА ПРИНОСИТЕ

1. Чрез собствено анкетно проучване е установено, че факторите, управляващи системата се намират в определени йерархични отношения помежду си и действието им зависи от лингвистичната култура на всяка изследвана микрогрупа.

2. Чрез собствено теренно проучване е показана последователността в усвояването на системата от японски подрастващи както за адресива, така и за хоноратива, анализирани са резултатите и е потвърдена съществуването на известна автономност между двете системи.

3. Представена е собствена гледна точка за разрешаване на теоретичния спор относно характера на системата между последователите на теорията на Brown и Levinson и застъпниците на идеята, че т.нар. *кейго* в японския представлява нещо принципно различно с въвеждането на концепцията за “компенсираща учтивост” (учтивост по смисъла на Теорията) и позиционираща учтивост (основната, която кодира системата).

4. Чрез сравнението с корейския език е показано какво в структурата и функционирането на системата е уникално за японския език, а именно, че в нея е по-развит хоноративът и че управляващите я фактори притежават по-относителен характер и тежестта на хоризонталните е по-голяма. Изяснено е, че типологично сходни системи за изразяване на социално-личностни отношения могат да се

различават по степента, в която в тях са развити адресивът и хоноративът.

5. Резултатите от разработената в настоящия дисертационен труд тема могат да се приложат в учебните програми за обучение на българи, като системата за изразяване на социалноличностни отношения в японския език се използва както като база за разясняване на нейната структурата и факторите, които я управляват.

СПИСЪК НА СВЪРЗАНИТЕ С ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

ПУБЛИКАЦИИ

1. *Езикови средства за изразяване на социалноличностни отношения в японския език.* Съпоставително езикознание, кн.4. 1996. Университетско издателство „Св. Кл. Охридски” . стр. 43-50
2. *Усвояване на кейго от японски ученици (1-6 клас),* в Доклади (Първи национален симпозиум с международно участие по японско езикознание и методология на преподаване на японски език (София, 23-24.09.2004)).2004. стр. 20-25
3. *Социално-личностни фактори, определящи речевото поведение в японските студентски групи.* Съпоставително езикознание, кн. 3. 2009. Университетско издателство „Св. Кл. Охридски”. стр.96-106
4. *Формални особености на системата за изразяване на социално-личностни отношения в японския език .* Годишник на СУ, ФКНФ. т. 102. 2009. Университетско издателство „Св. Кл. Охридски”. стр. 145-172
5. *Японският език и неговите импликации за теорията на учтивостта.*

„България – Япония – Светът” Сборник доклади от юбилейната конференция с международно участие по случай 20 години специалност “Японистика”, проведена на 2-3 юни 2010 г., в СУ “Св. Климент Охридски. 2010. Университетско издателство „Св. Кл. Охридски”. стр. 86-89 (под печат)

б. *Системи за изразяване на социално-личностни отношения в съвременния японски и съвременния корейски език* (приета за печат в т. 104 на Годишника на СУ - ФКНФ)